

Драган М. Митровић — Љубиша В. Станојевић, *ТЕОРИЈА ХАОСА И ПРАВНА ТЕОРИЈА*, НИУ „Службени лист СРЈ”, Београд, 1996.

Књига „Теорија хаоса и правна теорија” аутора Драгана М. Митровића и Љубише В. Станојевића излаже једну изузетно атрактивну проблематику интердисциплинарног карактера којом се правна наука досада није бавила, а чију окосницу чини један нови поглед на свет који нас окружује и на право као његов битан саставни део.

Основна теза коју аутори заступају и доказују у овој својој изванредно инспиративној студији, састоји се у тврђењу да без сагледавања суштине хаоса нећемо бити у стању да се приближимо ваљаном разумевању стварности, коју уобичајено повезујемо са постојањем реда. Мада хаос изгледа као супротност реду, у наведеној студији се, на недвосмислен начин и уз убедљиву аргументацију, показује да из реда настаје неред, да и сам неред спонтано омогућава настанак реда, да ред и неред истовремено постоје у свакој појави и да су живи колико је жива и наша мисао о њима, односно да право пулсира у универзалном ритму реда и нереда (*op. cit.* стр. 7). Аутори указују на три постојећа значења теорије хаоса. Првобитно она означава откривања реда у нeredу применом рачуна вероватноће. У том најстаријем и најужем значењу, теорија хаоса се користи у граничним случајевима који не одговарају уверженој детерминистичкој слици света у којој влада ред. У ширем, пак, значењу, теорија хаоса почива на слици света у коме упоредо са редом постоји и неред у свакој појави. Неред, другим речима, не представља више одступање од реда, већ је садржан у свакој појави као корелат реду и поретку. Најзад, у свом трећем значењу (према коме и сам свет представља статистички случај хаоса), поменута теорија треба да омогући рачунарско стварање, испитивање и манипулисање моделима појава или системима који чак и не морају да постоје у стварном свету, тј. у тзв. објективној стварности. Једном речју, теорија хаоса је, истичу аутори, модерна теорија која на радикалан начин покреће поновно преиспитивање постојећих (садашњих) знања о појавама и о њиховим законитостима и на нов начин доводи у везу организацију са случајношћу, целисходност са спонтаношћу, ред са хаосом.

Будући да је свет трајна нестабилност, право у том свету има улогу спонтаног или свесно и плански створеног система извесности који треба да обезбеди предвидљивост у понашању физичких и правних лица и поузданост у функционисању институција. Начело законитости, пак, у наведеном контексту, требало би да представља правило или скуп правила у вези са начином примене права, док би држава, у складу с тим, вршила функцију главног стабилизатора и регулатора нагомиланих противуречности, с циљем да се отклони несигурност и неутралише неизвесност.

Ако бисмо изнете ставове превели на језик кибернетике, онда бисмо могли констатовати да живот представља борбу са одсуством реда уопште, а право борбу са одсуством реда у људском друштву. Но, независно од ове констатације, стоји неоспорно чињеница да су гледишта која аутори заступају у својој студији, веома блиска тзв. ентропијском, односно кибернетичком погледу на свет и идеји о случајном свемиру, који су утемељени на тзв. статистичком тумачењу (интерпретацији) другог закона термодинамике. Наведени закон, наиме, исказује се на различите начине, односно постоји у више формулација, од којих се свака, са научног становишта, може, без икакве резерве, сматрати легитимном и прихватљивом. Тако, према Rudolf-у Clausius-у, суштина поменутог закона састоји се у чињеници да „топлота не може прелазити од хладног на топло тело сама по себи”; по Planck-у, пак, та суштина огледа се у томе што није могућ „perpetuum mobile друге врсте” (тј. таква машина која би константно давала рад на рачун топлоте околних тела), док по *Лудвигу Болцману* (L. Boltzmann-у) други закон термодинамике ваља интерпретирати са статистичког становишта, сходно коме „природа тежи ка прелазу од из мање вероватног ка више вероватном стању.”

Из овог Болцмановог тумачења, тј. става о статистичкој тенденцији — тренду природе ка неред, тежњи ентропије (као мере за хаос) да расте у изолованим системима, поједини физичари и филозофи су још у прошлом столећу изводили далекосежне закључке о тзв. *шойлојној смрти* *васионе*.

Наиме, ако се пође од чињенице да се механички рад може добити само при постојању температурних разлика и да се живот на земљи, па и у васиони, највећим делом заснива на процесима помоћу којих се тај рад добија из топлотне енергије, произилазило би да је живот у космосу могућ само дотле док постоје поменуте температурне разлике. Када се температуре у васиони буду изједначиле — што је без сумње неминовно, будући да таквом исходу воде сви процеси у природи — тада више неће бити кретања, а такође ни живота.

Творац кибернетике, Норбер Винер, истиче да изложени закључци не морају бити тако депресивни, као што у први мах изгледају; стога, питање да ли други закон термодинамике ваља тумачити песимистички или не, зависи од значаја који, с једне стране, придајемо свемиру као целини, а с друге стране — острвима локалног смањења ентропије која у њему сусрећемо, при чему не треба заборавити да и ми сами представљамо једно такво острво где ентропија опада и где се јавља тежња ка повећању организованости, односно где живот налази свој дом.

Дакле, мада у Винеровој књизи „Кибернетика и друштво” (Нолит, Београд, 1964) наилазимо местимично и на сасвим обес-

храбрујућа разматрања, на ставове и погледе пуне најмрачнијег песимизма, који се могу слободно поредити са одговарајућим оценама које је о овом свету као најгорем од свих могућих светова, својевремено изрекао Шопенхауер, ипак не треба губити из вида неспорну чињеницу да други закон термодинамике вреди, заправо, у макрокосмосу, док у микрокосмосу његово важење постаје знатно компликованије, с обзиром на то да он ту губи свој значај, јер његова правила, како примећује Јерету Rifkin, владају искључиво физичким светом, дакле не и подручјем духа.

У контексту изложених разматрања овде се не може улазити у то у којој је мери филозофска компонента теорије хаоса, коју у својој књизи егзактно дограђују и разрађују аутори Митровић и Станојевић, једна доиста самосвојна и аутентична интелектуална творевина и да ли је у основи независна од ентропијског погледа на свет или не, али стоји непобитна чињеница да се та компонента у интерпретацији ових аутора одликује оптимистичким реализмом насупротив суморним закључцима и ставовима које сугеришу протагонисти кибернетичких схватања.

Уосталом, по нашем мишљењу, главна одлика студије „Теорија хаоса и правна теорија” не огледа се толико у дефинисању једног новог, оригиналног учења о свету и праву колико у увођењу егзактних метода у област права где научни приступ, нажалост, још увек није постао реалност. У том смислу у потпуности смо сагласни са поруком коју су аутори узели за мото своје књиге, а која потиче од великог научника Галилеа Галилеја:

„Меримо све што је мерљиво и учинимо мерљивим све што тренутно није мерљиво.”

У јуриспруденцији је ову замислио међу првима намеравао да практично реализује G. W. Leibniz (1646–1716), свакако један од најблиставијих умова свога времена, када се залагао да се решавање правних спорова сведе на поступак у коме би израчунавање која је од странака у праву заменило расправљање. Иако Leibniz, као што је познато, у свом настојању није успео, његове идеје су у XIX столећу довеле до стварања математичке логике, а у новом веку — до појаве кибернетике као опште теорије о управљању и комуникацијама у сложеним динамичким системима.

Такође треба истаћи да је феномен математизације у наше доба мање-више захватио све научне области, тако да право и правна наука данас представљају последње тврђаве које се, упркос отпору према поменутом тренду, истини за вољу, већ налазе на прагу предаје.

Разуме се по себи да се примена математичког језика у истраживању правних појава мора комбиновати са коришћењем правног језика, будући да у области права, како је то својевремено

наглашавао совјетски правник В. Казимирчук (в. „Право и методи његовог проучавања”, на руском, Москва, 1965), математика може бити корисна само тамо где су присутни јасни појмови или одређене величине. Лорд Расел (V. A. W. Russel), пак, са своје стране, сасвим исправно упозорава да претерана идеализација математичког језика може бити штавише и штетна, поготову ако се има на уму да математика и није ништа друго него „предмет код кога никада не знамо шта је то о чему говоримо, ни да ли је оно што можемо истинито”, док се по тврђењу Давида Хилберта (D. Hilbert, 1862-1943) математика, заправо, своди на игру „која се игра према извесним једноставним правилима, помоћу ознака написаних на хартији, које немају значења”.

Математику, наиме, карактерише пре свега математички метод, а тек затим предмет изучавања који је у свим њеним бројним дисциплинама, без изузетка, апстрактне природе. Математички предмети се отуда често не дефинишу, а кад се дефинишу, ни тада се њихова природа не одређује у односу на разне могуће семантичке интерпретације.

Па ипак, сазнање да потпуна и објективна представа о предмету проучавања настаје тек синтезом квалитативног и квантитативног приступа, довело је до интензивног развоја математичке логике и теорије скупова помоћу којих се разматрају и образлажу битни математички предмети — релације, функције, операције и структуре, који су, између осталог, од посебног значаја за право и правну науку.

Тај значај посебно долази до изражаја при састављању правних модела којима се аутори Митровић и Станојевић исцрпно баве у првом делу своје студије, као полазиштем за рачунарска испитивања главних принципа и резултата теорије хаоса.

Поменути аутори, при томе, наглашавају да моделовање не може да се замисли без математике, с обзиром на чињеницу да је језик моделовања — језик математике. Посебност математичког језика, по њима, почива на строгости његове граматике, у којој постоје одговарајуће ознаке за математичку именицу, математички придев, математички глагол и математичке прилоге. Математички језик је такође најекономичнији језик којим се могу прецизно саопштавати различита значења (*op. cit.* стр. 27). Другим речима, основни разлог коришћења математичких знакова састоји се у томе да се сведу на минимум неодређености и различеност, односно полисемија карактеристична за изражајна средства говорног језика, али и непрецизности које се јављају услед коришћења интуиције и других субјективних критеријума у излагању неке теорије, доказа или одређене интерпретације. Једнозначност математичког језика, обезбеђује се, између осталог, и тиме што се нпр. о исправности

неке дефиниције или неког доказа, одлучује превасходно на основу њихове структуре, односно форме, а не на основу садржаја који им се може придружити.

Наравно, аутори су итекако свесни да се правни језик никако не може свести на математички језик; та два језика не могу заменити међусобне улоге, али се могу и морају комплементарно користити под тачно одређеним условима, нарочито када се о коректности одговарајућих дефиниција и доказа одлучује ослањањем на садржај одређених појмова, када је, дакле, уместо чисто синтаксичног неопходан и семантички приступ у израђивању релевантних теоријских ставова.

У другом делу своје монографије аутори то показују на делу, приступајући рачунарској симулацији одабраних, тј. репрезентативних правних модела — Келзеновог модела појма права, модела обичаја и модела правног поретка у за то припремљеном софтверу.

Захваљујући зналачком и умешном коришћењу математичког језика којим су у максимално могућој мери обезбедили једнозначност и прецизност својих теоријских погледа, аутори су на веома убедљив начин демонстрирали исправност принципа и ставова теорије хаоса и њено успешно повезивање са теоријом и техником права.

Тако је рачунарском симулацијом Келзеновог модела појма права представљена и доказана *прва главна идеја теорије хаоса* — да не постоји потпун ред и да у самом реду постоји склоност ка нередима која, у крајњој линији, може довести до потпуног нестанка права као регулатора друштвених односа на жељен начин и у жељеном правцу. Рачунарском, пак, симулацијом модела обичаја, представљена је *друга бивна идеја теорије хаоса* — да не постоји потпуни неред и да у самом нередима постоји склоност ка реду, ка спонтаном настанку реда из нередица. Најзад, рачунарском симулацијом модела правног поретка, аутори су на егзактан начин илустровали *трећу важну идеју теорије хаоса* — да се ред и неред узајамно прожимају и допуњавају и да један другог не искључују, већ чине једну динамичку равнотежу.

Пошто аутори студије „Теорија хаоса и правна теорија” несумњиво претендују на то да интердисциплинарно и свеобухватно истраже правни феномен као облик сложеног динамичког система са повратном спрегом (feed back), а уз употребу плурализма одговарајућих метода, чини нам се да би било и пожељно и корисно уколико би се у својим даљим проучавањима усредсредили на испитивање места и улоге правног и математичког језика у оквиру једног ширег контекста, односно са становишта резултата и достигнућа савремене семиотике као опште теорије о свим врстама

знакова и правилима њиховог синтаксичког, семантичког и прагматичког комбиновања.

Но, независно од ове сугестије, сматрамо да истраживачки подухват наведене двојице аутора треба свесрдно поздравити и подржати, а њихову књигу „Теорија хаоса и правна теорија” препоручити не само правницима него и кибернетичарима, информатичарима, математичарима и другим потенцијалним корисницима.

др Зоран Јелић